

JUGOSLOVENSKO-SOVJETSKI ODNOSI POČETKOM 60-ih GODINA

Razlika u Titovom i Hruščovljevom poimanju načela miroljubive koegzistencije*

APSTRAKT: U članku su obrađene ključne determinante i odrednice sporenja i saradnje Jugoslavije i SSSR-a u vreme postepenog saniranja političkih posledica drugog jugoslovensko-sovjetskog sukoba tokom 1958. i 1959. godine.

Ključne reči: SSSR, SAD, Jugoslavija, Tito, Hruščov, nuklearne probe, blokovi, nesvrstanost, Generalna skupština UN

Na prelazu između 50-ih i 60-ih godina Jugoslavija se po ko zna koji put u svojoj posleratnoj istoriji ponovo suočavala sa opasnošću da bude izložena opštoj međunarodnoj izolaciji. Oštar sukob sa Moskvom zbog nespremnosti da se uključi u socijalistički lager i istovremeno pogoršanje odnosa sa Zapadom zbog neodmerene kritike kolonijalizma i imperijalizma u sklopu nastojanja da se približi novooslobođenim afro-azijskim zemljama, ozbiljno su iskomplikovali međunarodnu poziciju Jugoslavije. Zvanični stavovi Moskve prema spoljnopolitičkoj orijentaciji Jugoslavije i nesvrstanoj politici uopšte nisu se bitno promenili posle konferencije lidera vanblokovskih država u Beogradu.¹ Naravno, sovjetski zvaničnici su sa oduševljenjem pozdravili Titovu antizapadnu i antiameričku retoriku ispoljenu tokom samita,² ali ne i njegova nastojanja za stvaranje pokreta

* Rad je deo projekta *Srpsko društvo u jugoslovenskoj državi u 20. veku – Između demokratije i diktature* (177016), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

¹ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1972; Dragan Bogetić, *Pogoršanje jugoslovensko-američkih odnosa posle prvog samita nesvrstanih zemalja u Beogradu*, *Istorija 20. veka*, br. 2, Beograd 2006, 71–86; Đoko Tripković, *Poboljšanje jugoslovensko-sovjetskih odnosa 1961–1962*, *Tokovi istorije*, 3–4, Beograd 2008, 76–97; Dragan Bogetić, *Kriza jugoslovenskog društva početkom 70-tih godina i pitanje sovjetske pomoći opstanku Titovog režima*, *Istorija 20. veka*, br. 2, Beograd 2010, 79–92.

² U svom pismu Titu povodom samita u Beogradu Hruščov je, ne krijući zadovoljstvo, napomenuo da se stavovi nesvrstanih zemalja uglavnom poklapaju sa stavovima SSSR-a. Naglašavajući svoju radost zbog ishoda Beogradske konferencije, Hruščov je postavio pitanje: „Kako može neko da se ne raduje tome što su vlade neutralnih država, čije stanovništvo čini jednu trećinu čove-

nesvrstanih zemalja. Takvu politiku, Hruščov je doživljavao kao pokušaj da se izbegne ili ublaži konfrontacija sa blokom kapitalističkih država, koji, po njemu, ostaje trajan izvor međunarodne nestabilnosti i „protivnik progresivnog dela čovečanstva“. U tom smislu su sa ogorčenjem odbacivana stanovišta vanblokovskih zemalja u kojima se izjednačava politika oba bloka i kritika da i jedan i drugi nastupaju sa pozicija sile. Ono što je i dalje ostalo neprihvatljivo u Titovoj politici za sovjetsko rukovodstvo, bilo je odsustvo klasnog aspekta u njegovom konceptu nesvrstanosti: „Blokovi su izraz interesa dveju klasa i tu nema međuprostora za neangažovanost. Politika neangažovanosti šteti interesima socijalizma, jer se novooslobođene zemlje udaljuju od njihovog prirodnog povezivanja sa lagerom“.³ Zvaničan stav SSSR-a je bio da je nemoguće izgrađivati socijalizam van lagera. Stoga, niko u Moskvi nije bio zainteresovan za uspostavljanje prisnijih odnosa sa Jugoslavijom dok ona propagira političku opciju koja osporava neophodnost očuvanja monolitnog jedinstva unutar međunarodnog komunističkog pokreta i dovodi u pitanje rukovodeću ulogu KPSS u tom kontekstu.

Sa nemogućnošću da zadovolji apetite moskovskih rukovodilaca Tito se suočavao još od prvog momenta kada je postao lider nove jugoslovenske države. Takva situacija postala je redovna pojava, koja ga više nije mnogo brinula i s kojom se odavno pomirio kao manifestacijom hegemonizma i blokovske nezajažljivosti. Ono što je zabrinjavalo vođu jugoslovenskih komunista, bila je nemogućnost realizacije proklamovanih postulata politike miroljubive koegzistencije. Umesto da stvara uslove za uporedno širenje spektra saradnje sa obema konfrontiranim stranama, Jugoslavija se sve više i sama konfrontirala s njima. Pri tome, nailazila je na sve veće teškoće u svojim nastojanjima za što širem otvaranju prema Trećem svetu, s obzirom da se kod tamošnjih državnika javljalo znatno podzrenje oko svrsishodnosti saradnje sa zemljom koja je u stalnom sukobu sa silama bez čije je pomoći teško zamisliv razvoj njihovih ekonomija.

Da bi bar donekle ublažio nezadovoljstvo zapadnih sila, ali i jednog dela svojih najbližih saradnika povodom svog prosovjetskog nastupa na Samitu u Beogradu, Tito je 16. septembra 1961. uputio prilično oštro pismo Hruščovu zbog sovjetske odluke da upravo u vreme održavanja Konferencije nesvrstanih najavi obnovu nuklearnih proba.⁴ Takva odluka, po Titu, izazvala je „negativan utisak“ kod svih učesnika Konferencije – „niko nije mogao naći opravdanje za tu vašu mjeru, pa ni ja“. Alarmantne vesti o „već desetoj atomskoj i hidrogenskoj eksplo-

čanstva, podigle svoj glas u odbranu mira, odlučno osudivši politiku ratnih priprema. Ovo će imati tim veći značaj za razvoj svetskih događaja što je borba za sprečavanje rata i učvršćenje mira predstavljala i predstavlja glavni sadržaj čitave spoljnopoličke delatnosti socijalističkih država, koje čine drugu trećinu čovečanstva“. (AJ, KPR, I-1/990. *Poruka Predsednika Saveta ministara SSSR-a Nikite Hruščova Predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 16. septembar 1961*).

³ AJ, KPR, I-2-SSSR. *Najčešći sovjetski prigovori na jugoslovensku politiku i naša argumentacija*.

⁴ Igram slučaja ovo pismo je isto datirano kao i pomenuto pismo Hruščova (16. septembar 1961), u kome sovjetski lider izražava svoje zadovoljstvom ishodom Beogradske konferencije.

ziji“, prirodno u svetu izazivaju „sve veću zabrinutost i sve više utiču negativno i u političkom pogledu, u odnosu na Sovjetski Savez, a u prvom redu kod neangažovanih zemalja“. Radi ublažavanja krajnje negativnog utiska koji je SSSR izazvao u velikom delu svetskog javnog mnjenja, Tito se odlučio za potez koji je smatrao nužnim, a to je, kako je rekao: „da uputim apel Vama i Vašoj vladi da objavite obustavljanje daljih nuklearnih proba i da izrazite spremnost da ponovo pridete razgovorima o zabrani nuklearnih testova. To bi u ovom času bilo od ogromnog značaja“. Upozoravajući Hruščova na delikatnu situaciju sa kojom bi se SSSR mogao suočiti na predstojećem redovnom zasedanju Generalne skupštine UN, Tito mu je skrenuo pažnju: „Potrebno je da ovo učinite što prije“. ⁵

Hruščov nije spadao u lidere velikih sila spremne da strpljivo slušaju lekcije državnika koji su realno imali skroman uticaj na svetska zbivanja. Ogorčen zbog tona i sadržaja Titovog pisma, reagovao je u duhu uobičajenom za odnose sovjetskih zvaničnika prema servilnim političarima socijalističkog lagera. U odgovoru, sačinjenom 27. septembra, naglasio je da ga je Titovo pismo u prvom momentu „zbunilo“, a potom „ostavilo u duši osećanje gorčine“. Zapitao je Tita: „A kako i ne doživeti osećanje nezadovoljstva i razočarenja, kada vidiš od strane rukovodilaca socijalističke Jugoslavije neshvatanje motiva kojima se rukovodila sovjetska vlada donoseći odluke o sprovođenju eksperimentalnih eksplozija nuklearnog oružja“. Da ne bi došlo do eventualne zabune o pozadini sovjetske akcije, Hruščov je skrenuo pažnju Titu na jednu važnu činjenicu: „Mi marksisti-lenjinisti, pri svem humanizmu naših gledišta, nikad nismo bili bliski pacifistima. Mi nismo smatrali i mi ne smatramo da na ratne pripreme imperijalista treba odgovarati propovedima o ljubavi i strpljenju. Ako bismo samo na trenutak zauzeli takvo stanovište, onda bi sovjetska vlast bila ugušena u krvi već prvih dana velike Oktobarske socijalističke revolucije. Bez preterivanja se može reći da bi imperijalizam i kolonijalizam tada nastavili da vladaju na ogromnim prostranstvima Azije, Afrike, Latinska Amerike, na Balkanu i u drugim oblastima sveta“. U tom smislu, Hruščov je s gorčinom odbacio Titov apel za organizovanje pregovora o obustavljanju nuklearnih eksperimenata. „Neoprostivo lakomisleno bilo bi sada misliti, da se srozavanje sveta ka provaliji termonuklearnog rata može zaustaviti samo apelima na razumnost državnika zapadnih sila. Ne, to bi išlo na ruku samo pristalicama ratnih avantura... Agresor treba da zna da, ako se upusti u ratne avanture, miroljubive države neće dozvoliti da budu iznenađene i biće potpuno pripravne“. Za svaki slučaj, Titu je skrenuta pažnja i na činjenicu da je moratorijum na nuklearne probe, dogovoren između SAD, SSSR i Velike Britanije, narušen kada je Francuska (saveznik dveju zapadnih sila) pristupila eksperimentima i izvršila svoju prvu nuklearnu eksploziju u Sahari. Tito tada nije reagovao na istovetan način: „Uzgređ budi rečeno, Vi se, družo Predsedniče, čini se niste tada

⁵ AJ, KPR, I-1/991. *Poruka Predsednika FNRJ Josipa Broza Tita, Predsedniku Saveta ministara SSSR-a Hruščovu u vezi s objavljivanjem odluke Vlade SSSR-a o nastavljanju nuklearnih proba, 16. septembar 1961.*

obraćali Predsedniku De Golu sa takvim pismom, koje ste smatrali mogućim da napišete sada meni. Ja ne mogu da se prisetim da li ste se Vi obraćali s takvom vrstom pisama rukovodiocima SAD i Engleske, kada su u odgovor na naš jednostrani prekid proba nuklearnog oružja u 1958 godini skoro neprekidno u toku sedam meseci grmele eksplozije američkog i engleskog nuklearnog oružja“.⁶

Tokom razgovora u svojoj letnjoj rezidenciji na Brdu kod Kranja, 30. septembra, Tito je sovjetskom ambasadoru Jepiševu izrazio „čudenje i zabrinutost karakterom odgovora“ sovjetskog lidera. Rekao je „da ga čudi kako je moguće da drug Hruščov postavlja pitanje o tome zašto slično pismo nije uputio De Golu i drugima“. Imajući u vidu uobičajeni stil, karakterističan za korespondenciju između komunističkih lidera, naglasio je da De Gola i Kenedija on ne smatra „drugovima“ i da je prirodno da sa njima ne upražnjava ovakav vid prepiske. Pretvarajući se da je uvređen Hruščovljevom nespremnosti da ceni njegovu „iskrenost“, koja je preduslov za održavanje prisnosti i solidarnosti unutar međunarodnog komunističkog pokreta (na čemu se inače godinama insistira sa sovjetske strane), Tito je upozorio sovjetske rukovodioce da, „ako oni ne žele da im se on obraća takvim pismima, on to neće raditi“.⁷

Tito je inače ostao pri svom stavu da treba odmah obustaviti nuklearne probe i pristupiti pregovorima u cilju postizanja sporazuma o tom pitanju. „Nije potrebno udarati šakom po stolu već pregovarati... Narodi ne vole da se suviše govori o sili niti da se ona suviše pokazuje. Svi u svetu znaju da SSSR ima silu... Sovjetska vlada bi trebala da pokaže da SSSR želi da nađe miran izlaz iz sadašnje krize“. Treba voditi računa o svetskom javnom mnjenju i sopstvenim miroljubivim akcijama pokazati „na kojoj je strani mir a na kojoj nije. Čak i SAD u svojoj propagandi i politici, naročito u poslednje vreme, paze na koga će pasti odium za pogoršavanje situacije“.⁸

Jepišev je odbacio Titove sugestije i još jednom izneo sovjetski stav da oni „niukom slučaju ne žele i neće više da idu na posebne pregovore o zabrani nuklearnih eksperimenata sa Zapadom“. U stvari, tokom Titovog razgovora sa Jepiševim došla je do izražaja bitna razlika u stavu Jugoslavije (i većine nesvrstanih zemalja) i stava SSSR-a u pogledu modaliteta budućih pregovora o razoružanju. Ovo je bilo jedno od retkih pitanja u kome se stav nesvrstanih zemalja uglavnom poklapao sa stavom SAD. Naime, iako se opšte razoružanje postavljalo kao dugoročan cilj kome će se stremiti kao nekakvom najvažnijem dugoročnom idealu, do realizacije tog ideala treba ići etapno („korak po korak“) kroz dogovore o nizu pojedinačnih mera („početnih mera“), koje su, svaka posebno, u funkciji ostvarenju tog ideala. Jedna od prvih mera u tom kontekstu, koja bi se realno mo-

⁶ AJ, KPR, I-1/991. *Drugu Josipu Brozu Titu Predsedniku Federativne Narodne Republike Jugoslavije, 27. septembar 1961.*

⁷ AJ, KPR, I-3-a/SSSR, k. 172. *Zabeleška o razgovoru druga Predsednika Republike sa Jepiševom, Ambasadorom SSSR-a, na Brdu kod Kranja, dana 30. septembra 1961.*

⁸ Isto.

gla ostvariti, bilo je postizanje sporazuma o hitnom obustavljanju nuklearnih proba. SSSR nije prihvatao ovakav pristup problematici razoružanja. Insistirao je da se pregovori o moratorijumu nuklearnih proba vode istovremeno sa pregovorima o opštem razoružanju (obe odluke se moraju istovremeno doneti po principu „sve ili ništa“).⁹ Jugoslovensku poziciju, Jepišev je okarakterisao kao „vrlo pogodnu za zapadne zemlje“ i kao svojevrsan vid podrivanja pozicija SSSR-a kod nesvrstanih zemalja. Stoga je, na kraju razgovora, zatražio od Tita da promeni svoj stav i pruži podršku strategiji SSSR-a.¹⁰ Tito je, međutim, tu strategiju odbacio kao necelishodnu i neprihvatljivu, upozorivši Jepiševa da će ona naneti veliku političku štetu SSSR-u.¹¹

Tokom XVI zasedanja Generalne skupštine UN¹² jugoslovenska delegacija je podržala predlog rezolucije skandinavskih zemalja, Kanade, Islanda, Japana i Pakistana, u kome se apeluje na SSSR da odustane od sprovođenja najavljene eksplozije od 50-megatonske bombe. Ta rezolucija usvojena je pošto ju je podržala većina članica OUN. Budući da su SSSR i sve članice Varšavskog pakta glasale protiv rezolucije, jugoslovenski predstavnik Mišo Pavićević je obrazložio stav Jugoslavije i razloge koji su je naveli da se suprotstavi politici koju su zastupale njoj ideološki bliske zemlje: „Mi to činimo u skladu sa doslednim protivljenjem Jugoslavije nuklearnim probama, bez obzira o kakvim se nuklearnim probama radi i ko ih vrši. Mi smo potpuno svesni da ovaj predlog rezolucije ima ograničen značaj i da se odnosi na samo jednu iz sadašnje serije nuklearnih eksplozija. Zbog toga ja bih želeo da dodam da se naš glas odnosi na sve nuklearne sile i na sve probne nuklearne eksplozije od strane svih zemalja, podrazumevajući tu ne samo SSSR, već takođe SAD i Veliku Britaniju“. U duhu ovakvog stava, Jugoslavija je zajedno sa Indijom, Etiopijom, Ganom i Nepalom bila inicijator rezolucije o moratorijumu na sve nuklearne probe, koji bi bio usvojen pre nego što se zaključe sporazumi o njihovoj zabrani. Stanovište da dogovor o momentalnoj obustavi nuklearnih proba ne prejudicira i ne isključuje dalji tok rešavanja problema razoružanja (pristup pregovorima o opštem i potpunom razoružanju), podržale su 72 zemlje članice OUN, a njemu su se suprotstavile sve nuklearne sile. Iako je intencija ovog predloga bila u velikoj meri kompatibilna sa stavom SAD, ona nije naišla na podršku te sile. Američki i britanski predstavnici su nastojali da maksimalno iskoriste u propagandne svrhe činjenicu da je SSSR prvi narušio raniji moratorijum za nuklearne probe. Stoga su insistirali da se u rezoluciju koju

⁹ AJ, KPR, I-2-SSSR. *Neki aspekti spoljne politike SSSR-a. Nuklearne probe. Razoružanje.*

¹⁰ SSSR je već tokom naredne godine ublažio svoj stav i ispoljio spremnost da pristupi pregovorima o „početnim merama“: zabrani širenja nuklearnog oružja, sporazumu o bezatomskim zonama, merama za sprečavanje iznenadnog izbijanja rata (AJ, KPR, I-3-a/SSSR. *Rezime razlika u stavovima SSSR-a i FNRJ u najvažnijim spornim međunarodnim problemima*).

¹¹ AJ, KPR, I-3-a/SSSR, k. 172. *Zabeleška o razgovoru druga Predsednika Republike sa Jepiševom, Ambasadorom SSSR a, na Brdu kod Kranja, dana 30. septembra 1961.*

¹² Zasedanje je održano u intervalu 19. septembar – 20. decembar 1961. (prvi deo) i 15. januar – 23. februar 1962 (drugi deo).

su predlagale vanblokovske zemlje ugrade uslovi kojima bi bila obezbeđena buduća administrativna kontrola nad izvršavanjem obaveza nuklearnih sila po pitanju moratorijuma.¹³

Iako Titovi nastupi i propagiranje politike miroljubive koegzistencije tokom 1961. godine nisu doprineli značajnijem poboljšanju jugoslovensko-sovjetskih odnosa, splet međunarodnih okolnosti koji je ubrzo usledio stvarao je mogućnosti da vremenom ipak dođe do ovakvog obrta. Sukob SSSR i Kine, koji je nagoveštavao dezintegraciju socijalističkog lagera, smanjio je manevarski prostor za dalje prepucavanje zvaničnika iz Moskve sa Titovim režimom. U situaciji kad je Albanija, pod okriljem Kine, prestala da bude saveznik grupacije istočnoevropskih država, a kada se veliki deo afro-azijskog sveta koji je izgrađivao socijalizam suočavao sa dilemom: da li se svrstati uz SSSR ili uz Kinu, nije bilo oportuno dalje se sporiti sa Beogradom. Hruščov i njegovi saradnici su bili svesni Titovog neospornog uticaja u zemljama u razvoju. Ukoliko bi se neuhvatljivi jugoslovenski lider privoleo da saraduje sa SSSR-om u sklopu napora za suzbijanje kineskog uticaja na afro-azijskom prostoru, mogle bi se bar donekle umanjiti nesagledive negativne posledice buduće antisovjetske kampanje Pekinga u Trećem svetu.

Razdoblje jugoslovensko-sovjetskog približavanja otvoreno je Hruščovljevom najavom procesa destaljinizacije i opštom osudom staljinističke prakse u sovjetskom društvu na XXII kongresu KPSS, oktobra 1961. Na tom skupu prvi put je staljinizam javno izložen najoštrijoj kritici, uz ukazivanje na brojne zločine i brutalne poteze koji su ga pratili.¹⁴ U takvoj atmosferi doneta je odluka o uklaňanju Staljinovog tela iz mauzoleja na Crvenom trgu u Moskvi i odluka o podizanju spomenika u Moskvi žrtvama staljinizma. Oštra reakcija kineske delegacije zbog kursa XXII kongresa i demonstrativno napuštanje tog skupa od strane Ču En Laja, predstavljali su uvod u dugoročnu eskalaciju sovjetsko-kineskog sukoba.

Na XXII kongresu KPSS došlo je do bitne promene u sovjetskim stavovima prema politici nesvrstavanja i do dubljeg sagledavanja suštine vanblokovske politike. Za razliku od dotadašnjeg perioda, sada se uočava aktivan karakter nesvrstavanja i ističe gledište da ova politika predstavlja nezavisan i aktivan činilac međunarodnih odnosa. „Još pre nekoliko godina“, izjavio je N. S. Hruščov na XXII kongresu, „istupala su u međunarodnim odnosima dva suprotna tabora. Danas su aktivnu ulogu počele da igraju i zemlje Azije, Afrike i Latinske Amerike, oslobođene i one koje se oslobađaju stranog ugnjetavanja.“¹⁵ Osim uočavanja ak-

¹³ *Učešće Jugoslavije na XVI redovnom zasjedanju Generalne skupštine UN*, Jugoslovenski pregled, april 1962, 183.

¹⁴ Na XX kongresu KPSS staljinizam je podvrgnut kritici samo u tajnom referatu Hruščova. Na narednom, XXI kongresu, zbog jačanja uticaja staljinističkih snaga u Partiji i kineske apologetike staljinizma, praktično se odustalo od kritike staljinizma.

¹⁵ *Referat N. S. Hruščova na XXII kongresu KPSS*, Materijali, sveska I, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1961, 32.

tivne komponente nesvrstane politike, javlja se težnja da se detaljnije istaknu razlike između nesvrstanih i neutralnih, što je bio nagoveštaj kvalitativno novog odnosa prema nesvrstavanju.¹⁶ Tako je i Hruščov, govoreći o novooslobođenim zemljama Azije, Afrike i Latinske Amerike, na XXII kongresu rekao: „Ove zemlje često nazivaju neutralnim – iako se one mogu smatrati neutralnim jedino u tom smislu što ne ulaze u postojeće vojno-političke saveze. Međutim, ove zemlje u većini slučajeva nikako nisu neutralne kada je reč o bitnom pitanju savremenosti – pitanju rata i mira. One se po pravilu zalažu za mir, protiv rata. Zemlje koje su se oslobodile kolonijalizma postaju ozbiljan faktor mira, faktor borbe protiv kolonijalizma i imperijalizma; osnovni problemi svetske politike ne mogu se rešavati a da se ne uzmu u obzir njihovi interesi.“¹⁷

Positivan razvoj sovjetskih stavova prema nesvrstanim bio je u suštini odraz političkih i blokovskih interesa SSSR-a. Ukazivanje na sličnost ciljeva nesvrstanih i socijalističkih zemalja i njihov aktivan doprinos borbi za mir u svetu, predstavljali su premise teze o neophodnosti jedinstva i podrške između socijalističkih i nesvrstanih država u sukobu sa „zajedničkim neprijateljem“ — imperijalizmom.¹⁸ Sovjetski autori su u ovom periodu bili skloni da se slože sa time da nesvrstavanje ne znači neutralizam, pasivnost i oportunistički, ali su težili da aktivnu komponentu nesvrstane politike usmere samo u pravce koji su se poklapali sa strateškim opredeljenjima Varšavskog pakta. Zato se zagovaralo savezništvo nesvrstanih i socijalističkih zemalja, kao nužan i istorijski logičan korak, iako izraz „prirodno savezništvo“ još nije bio šire korišćen.¹⁹

U Jugoslaviji su s velikom pažnjom praćena zbivanja vezana za XXII kongres i sve ono što je u tom kontekstu moglo uticati na buduće odnose Jugoslavije sa blokom socijalističkih država. Uočeno je da su na kongresu stalno potencirane dve glavne opasnosti koje ugrožavaju dalji razvoj socijalizma: dogmatizam i revizionizam. Neophodnost energične i beskompromisne borbe protiv svih vidova staljinizma i kulta ličnosti predstavljali su ključne teme najvećeg dela di-

¹⁶ Međutim, o nesvrstanim se govorilo samo kao o spoljnoj politici zemalja koje se oslobadaju kolonijalizma, dok se okupljanje nesvrstanih zemalja i njihovo prerastanje u pokret potpuno zanemarivalo, iako je Beogradska konferencija nesvrstanih održana pre XXII kongresa KPSS. Osim toga, Prva konferencija nesvrstanih zemalja prošla je ne samo bez ozbiljnih analiza i ocena, već i bez ikakvog publiciteta.

¹⁷ *Referat N. S. Hruščova na XXII kongresu KPSS*, Materijali, sveska I, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1961.

¹⁸ Ovakvo stanovište dobilo je potvrdu i u Programu KPSS, usvojenom na XXII kongresu, u kome se podvlači da su oslobođene zemlje ne samo „uspostavile saradnju sa socijalističkim državama, već su i postale saveznici socijalističkog lagersa“. I u sovjetskoj teoriji toga doba često je isticana podudarnost ciljeva i interesa nesvrstanih i socijalističkih država i u skladu sa tim zagovarano je savezništvo na međunarodnom planu u borbi za mir. (Videti: Г. Мирский, В. Тягутенко, *Тенденции и перспективы национальной освободительных революций*, „Мировая экономика и международные отношения“, № 11, 1961, 28).

¹⁹ Dragan Bogetić, *Evolucija sovjetskih i američkih stavova prema politici i pokretu nesvrstanih*, Istorija 20. veka, br. 1–2, Beograd 1986, 101–128.

skusije i one su generalno odredile buduće smernice u delovanju sovjetskih komunista. Kritika revizionizma, pak, koja se svodila na kritiku jugoslovenskog modela socijalizma, izražena je samo u nekim referatima i dokumentima kongresa, dok u diskusiji uglavnom nije dolazila do izražaja.²⁰

Hruščov je spadao u retke učesnike kongresa (pored Mikojana, Suslova i Ču En Laja) koji su u svojim referatima oštro kritikovali politiku Jugoslavije. Iako je najveću pažnju u referatu posvetio kritici staljinizma, Hruščov je ukazao i na nacionalnu ograničenost programa koji zastupaju jugoslovenski komunisti: „Samo su rukovodioci Saveza komunista Jugoslavije, koji očigledno pate od nacionalne ograničenosti, skrenuli s pravog marksističko-lenjinističkog puta na krivu stazu, koja ih je dovela u blato revizionizma... Kurs njihovog izolovanja, odvajanja od razvoja svetske socijalističke zajednice, štetan je i opasan. Taj kurs pogoduje imperijalističkoj reakciji, pothranjuje nacionalističke tendencije i u krajnjoj liniji može dovesti do gubljenja socijalističkih tekovina u zemlji koja se odvojila od prijateljske i ujedinjene porodice graditelja novog sveta“. Da će zvanična Moskva i dalje vršiti pritisak na jugoslovenske komuniste da odustanu od svog puta u socijalizam i priključe se bloku istočnoevropskih država, moglo se zaključiti iz Hruščovljeve napomene u referatu o tome da je sovjetska partija kritikovala i da će kritikovati „revizionističke koncepcije jugoslovenskih rukovodilaca“ i da „kao internacionalisti ne možemo a da se ne brinemo za sudbinu bratskih naroda Jugoslavije“.²¹

Tito i njegovi saradnici su, ipak, donekle bili zadovoljni tokom XXII kongresa. Taj skup je nagoveštavao obračun sa staljinistički nastrojenim rukovodiocima u Sovjetskom Savezu, a samim tim i staljinistima u istočnoevropskim zemljama. Međutim, proklamovan koncept „borbe na dva fronta“, dakle uporedne borbe protiv revizionizma i dogmatizma, nije delovao naročito ohrabrujuće. Takav koncept je doduše realno sužavao mogućnosti Moskve da se isključivo orijentiše na napade na Jugoslaviju i kanališe svoju kritiku samo na tu stranu, ali to ipak nije značilo da će se nešto bitnije promeniti u nastupu sovjetskih komunista prema Beogradu. Procenjeno je da će se staljinistička teorija i praksa zadržati u mnogim oblastima. Sama činjenica da se kongres održavao u jeku sovjetskih nuklearnih eksplozija, a da je završen probom nuklearne bombe od 50 megatona, ukazivala je na to da Moskva ne odustaje od demonstracije svoje vojne snage i daljeg favorizovanja politike sile na štetu zvanično proklamovane politike miroljubive koegzistencije. Odbacivanje mogućnosti izgradnje socijalizma van lagera i negiranje stava o različitim putevima u socijalizam, ukazivalo je na nespремnost sovjetskog rukovodstva da ide na normalizaciju odnosa sa Jugoslavijom. U Beogradu su procenjivali da će sada Hruščov smatrati kako je prirodno da se Jugoslavija vrati u „destaljinizi-

²⁰ AJ, KPR, I-5-b/SSSR. XXII kongres i Jugoslavija.

²¹ AJ, CK SKJ, 507/IX, 119/1–147. Javne izjave sovjetskih rukovodilaca o FNRJ (od aprila 1961. do aprila 1962. godine).

rani lager“ u kome joj ne prete nikakve opasnosti od ranije prisutnog kulta ličnosti i hegemonizma.²²

Jugoslovenske komuniste je brinuo i „neosnovani optimizam i nerealizam“ koji se sve više ispoljavao u domaćoj javnosti i unutar SKJ, posle XXII kongresa. Tome su, istini za volju, doprinele i direktive jugoslovenskih vlasti upućene medijima da ne komentarišu napade Hruščova, Mikojana i Suslova na Jugoslaviju, već da akcenat stave na njihovu kritiku staljinizma i njihov sukob sa Kinom i Albanijom. Stoga je naloženo partijskim funkcionerima da pod hitno preduzmu sve raspoložive mere da se ove tendencije suzbiju i „svedu na pravu meru“. Višegodišnje iskustvo i izneverena očekivanja u sličnim situacijama nisu davali ozbiljniji povod optimizmu. Niko u Beogradu nije imao iluzija da će Sovjetski Savez dozvoliti da jugoslovensko iskustvo u bilo kom svom segmentu može biti poželjan model za destaljinizaciju unutar lagera. Stoga nije bilo ni realno očekivati da će Hruščov ubuduće ispoljiti naročitu želju za normalizacijom odnosa, ukoliko Tito ne odustane od politike koju je do tada zastupao. Protivrečni interesi SSSR-a u pogledu istovremene potrebe za obuzdavanjem staljinizma i održavanjem monolitizma u međunarodnom komunističkom pokretu, morali su ubuduće generisati jednu protivrečnu međunarodnu strategiju.²³ Titov prosovjetski stav na Konferenciji vanblokovskih država u Beogradu i ne baš prijateljska prepiska sa Hruščovom posle te konferencije, samo su dodatno komplikovali i inače složenu situaciju i doprinosili povećanoj neizvesnosti oko oblikovanja buduće platforme jugoslovensko-sovjetskih odnosa.

Ono što je posebno komplikovalo međunarodni položaj Jugoslavije krajem 1961. i tokom 1962. godine bila je činjenica da je pogoršanje odnosa sa SAD koincidiralo sa ozbiljnim ekonomskim teškoćama u zemlji i potpunim debaklom aktuelnog reformskog kursa u privredi. Taj kurs, normativno i politički, ustanovljen je početkom 1961. U to vreme konstatovano je da praksa centralizovanog upravljanja društvom u potpunosti protivreči odlukama ranijih partijskih kongresa i samog Programa SKJ. Iako je sukob sa blokom prosovjetskih država u velikoj meri bio uslovljen upravo doktrinarnim razlikama u pogledu uloge najviših partijskih i državnih organa u socijalističkoj transformaciji društva, praksa rukovođenja u Jugoslaviji u mnogo čemu i dalje je podsećala na istočnoevropski model. Mada se upravo širom Jugoslavije slavila 10-godišnjica usvajanja Zakona o predaji fabrika na upravljanje radnicima i uvođenja samoupravljanja, ovlašćenja države u upravljanju privredom ostala su velika. Ona je i dalje ostala najmoćniji faktor u regulisanju svih političkih i privrednih kretanja. Samim tim, jugoslovenski komunisti suočavali su se sa velikim raskorakom između onoga što su propagirali i onoga što su sprovodili u praksi. Taj oštar jaz između normativnog i stvar-

²² AJ, KPR, I-5-b/SSSR. *Zapisnik sa sastanka grupe CK za međunarodna pitanja*; AJ, KPR, I-5-b/SSSR *XXII kongres i Jugoslavija*.

²³ Isto; DASMIP, 1962, str. pov, f-1, 78. *Neke karakteristike najnovijeg razvoja naših odnosa sa SSSR*; AJ, KPR, I-2-SSSR. *Promene u odnosima unutar socijalističkog lagera i njihov uticaj na politiku SSSR i IEZ prema Jugoslaviji*.

nog nije mogao još dugo ostati. Ili se moralo pristupiti promeni društvenih odnosa, ili napustiti Program SKJ. Tito i njegovi saradnici opredelili su se za prvu soluciju.

Pošto je postojeći privredni sistem bio u raskoraku sa principima radničkog samoupravljanja, u proleće 1961. pristupa se njegovoj izmeni. Prvog marta Savezna skupština donosi zakonske predloge o izmenama privrednog sistema. Ti predlozi su na sednici Saveznog odbora SSRNJ, održanoj 20. marta 1961, energično podržani,²⁴ čime je otvoren put za njihovu praktičnu realizaciju. Od „male privredne reforme“, kako su često nazivane ove promene u privrednom sistemu, očekivalo se da doprinese povećanju produktivnosti rada i većoj konkurentnosti jugoslovenskih proizvoda na svetskom tržištu. Pretpostavljalo se da će sama mogućnost da se više zaradi ako se doprinese povećanju čistih prihoda preduzeća, motivisati sve učesnike u proizvodnom procesu. Osim toga, novi sistem raspodele materijalnih sredstava vodio bi proklamovanoj demokratizaciji društva i neposrednom upravljanju radnika svojim preduzećima. Međutim, privremena pobeda pristalica deatizacije jugoslovenskog društva nije dovela do očekivanih rezultata. Nekontrolisano povećanje plata ispraznilo je proizvodne fondove preduzeća. Dinamika povećanja plata daleko je premašivala dinamiku povećanja produktivnosti rada.²⁵ Odmah posle slanja ovog pisma svim partijskim organizacijama u zemlji, aprila 1962, Savezna skupština donosi Zakon o formiranju komisija za sprovođenje propisa o raspodeli čistog dohotka, a Savezno izvršno veće Uputstvo o načelima i merilima raspodele čistog dohotka. Tim merama praktično je vraćen na snagu stari privredni sistem, a reformski kurs zaustavljen.²⁶

Suočen sa ozbiljnim privrednim problemima u zemlji i nezadovoljavajućim nivoom saradnje sa glavnim svetskim ekonomskim partnerima Tito je, po ko zna koji put, pokušao da izlaz iz nezadovoljavajuće situacije potraži u intenziviranju ekonomske saradnje sa vanblokovskim državama. Smatrao je da Jugoslavija i zemlje u razvoju mogu uspešno parirati zatvorenim ekonomskim integracijama Istoka i Zapada (Savetu za uzajamnu ekonomsku pomoć i Zajedničkom evropskom tržištu), jedino ako se zajednički i organizovano uključe u svetsku podelu rada.²⁷ Predlog jugoslovenskog predsednika da se sazove posebna ekonomska konferencija nesvrstanih zemalja, na kojoj bi se postigao dogovor o konkretnim oblicima organizovanog nastupa tih zemalja na svetskom tržištu, uključen je

²⁴ Na ovoj sednici aktuelne promene u privredi su okarakterisane kao najkрупnija, najdublja i najsvestranija revolucionarna promena društvenog razvitka Jugoslavije posle predaje fabrika radnicima 1950. godine (Drugi plenum Saveznog odbora SSRNJ, Beograd 1961, 20–26).

²⁵ U 1961. plate u privredi su porasle 23%, a produktivnost u industriji samo 3,4% (Roman Albrecht, *Raspodela dohotka privrednih organizacija*, Beograd 1963, 114).

²⁶ Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zagreb 1985, 252–253

²⁷ Dragan Bogetić, *Nesvrstanost i novi međunarodni ekonomski poredak*, Marksistička misao, br. 1, Beograd 1979, 159–176.

u Političku deklaraciju Beogradske konferencije.²⁸ Pitanja dnevnog reda, kriterijuma za učešće na konferenciji, datuma održavanja i načina rada skupa, razrešena su tokom dinamičnih kontakata i razgovora jugoslovenskih i egipatskih zvaničnika koji su održani u Kairu već tokom sledećih nedelja (susreta ministara inostranih poslova Koče Popovića i Mahmuda Favzija i posete Josipa Đerde Egiptu, krajem aprila).²⁹ Tako je konačno postignut definitivan dogovor – koji je podržan od velikog broja državnika Trećeg sveta, da se tokom jula meseca u Kairu održi Konferencija vanblokovskih zemalja o ekonomskoj saradnji.³⁰

Drugi pravac Titove akcije usmerene na prevazilaženje unutrašnjih privrednih teškoća kroz obezbeđivanje šire osnove ekonomske saradnje sa inostranstvom, svodio se na preduzimanje odlučnih koraka u uspostavljanju bliskih odnosa sa Sovjetskim Savezom. Pošto se od SAD više nije mogla očekivati onako obimna ekonomska i vojna pomoć koja je davala ton jugoslovensko-američkim odnosima tokom cele prethodne decenije, Tito je bio spreman na radikalnu preorijentaciju u izboru novog ekonomskog, ali i vojno strateškog partnera. Može se reći da je 1962. godina u tom smislu bila godina velikog preokreta u budućoj spoljnopolitičkoj orijentaciji Jugoslavije. Tesno vezivanje za SSSR davaće ton toj orijentaciji sve do 1968. godine, odnosno do momenta sovjetske agresije u Čehoslovačkoj i aktuelizovanja opasnosti od repriziranja te agresije na beogradskim ulicama.

Temelji novog razdoblja tesne jugoslovensko-sovjetske saradnje postavljeni su u sklopu triju Titovih susreta sa najvišim sovjetskim rukovodiocima tokom 1962. godine: sa sovjetskim ministrom inostranih poslova Andrejom Andrejevičem Gromikom u Beogradu 17. aprila; susretom u Beogradu sa Leonidom Iljičem Brežnjevom, predsednikom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a, krajem septembra i početkom oktobra i sa Hruščovom tokom Titove posete SSSR-u od 3. do 20. decembra. Sama činjenica da se još od 1956. pa sve do kraja 1962. Tito i Hruščov nisu nijednom sreli na teritoriji Jugoslavije ili SSSR-a³¹ predstavljala je najbolji indikator ranijeg stanja u bilateralnim odnosima i govorila je o značaju ponovnog kontakta lidera dveju država.

Tokom boravka u SSSR-u od 3. do 20. decembra, Tito je uspeo da sa Hruščovom iznađe kompromisnu formulu buduće državne i partijske saradnje, uprkos inkompatibilnim stavovima dvojice državnika o oportunisti, odnosno

²⁸ U tom dokumentu sve zemlje u razvoju se pozivaju „da sazovu što pre međunarodnu konferenciju na kojoj bi se diskutovali njihovi zajednički problemi i postigao sporazum o sredstvima i načinu uklanjanja smetnji njihovom razvitku; i da diskutuju i saglase se o najcelishodnijim merama koje bi obezbedile njihov ekonomski i društveni razvitak“ (Isto, 36).

²⁹ AJ, KPR, I-4-a. *Izveštaj o Kairskoj konferenciji i radu jugoslovenske delegacije.*

³⁰ *Skupovi nesvrstanih zemalja. Konferencija o problemima ekonomskog razvoja, Kairo, 9–18. jul 1962*, Beograd 1974, 61–68

³¹ Jedini direktni kontakt koji su u tom intervalu ostvarili odigrao se septembra 1960. u Njujorku, tokom redovnog zasedanja Generalne skupštine UN. Razgovori koji tada vođeni bili su ispunjeni uzajamnim optužbama i nisu protekli u naročito srdačnoj atmosferi (Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Beograd 2006, 347–348).

opravdanosti vođenja vanblokove politike i njihovim različitim stavovima o pravu pojedinih zemalja na samostalan put u socijalizam. Ta obostrano prihvatljiva formula se svodila na potenciranje svega onoga što dve zemlje povezuje, a stavljajući u drugi plan svega onoga što ih odvaja.³² Hruščov je, bar deklarativno, odustao od zahteva da se Jugoslavija vrati u lager i od stava da ona treba da izgrađuje socijalizam na načelima koja su važila unutar tog lagera. Jugoslovenske komuniste više nije nazivao „revizionistima“ već je stalno isticao da je Jugoslavija socijalistička zemlja, koja svojom miroljubivom spoljnom politikom daje značajan doprinos međunarodnoj bezbednosti.³³ Tito je, pak, odao priznanje Hruščovljevoj „državničkoj dalekovidosti“ i „hrabroj politici“ sovjetskog rukovodstva u cilju miroljubivog razrešenja kubanske krize. Potencirao je sličnost u stavovima dveju zemalja u pogledu svih važnih međunarodnih pitanja i ispoljavao je svoje oduševljenje „tempom razvoja i stvaralačkim zamahom“ celokupnog sovjetskog društva.³⁴

Istupajući pred sovjetskim građanima tokom brojnih manifestacija upriličenih za vreme njegove posete Sovjetskom Savezu, Tito je stalno isticao svoje zadovoljstvo što su konačno uklonjene prepreke koje su razdvajale rukovodstva dveju socijalističkih zemalja i što su stvoreni uslovi za obnavljanje prisne jugoslovensko-sovjetske saradnje. Takav obrt smatrao je logičnim s obzirom na sličnu politiku koju sprovode dve države na unutrašnjem i spoljnom planu: „Mi težimo istim ciljevima, stvaranju novog društva, socijalizma i komunizma... Zbog toga su i naši pogledi na sva krupna međunarodna pitanja jednaki ili slični.“³⁵ Sličnu je poruku imalo i njegovo obraćanje jugoslovenskim građanima po povratku u zemlju: „Jugoslavija gradi socijalizam, Jugoslavija u svim najvažnijim međunarodnim pitanjima stoji na sličnim ili istim pozicijama kao Sovjetski Savez.“³⁶ U duhu nastojanja da potvrdi identičnost jugoslovenskih i sovjetskih stavova o veći-

³² Tito je po povratku u Beograd, na proslavi u Železniku, objasnio da se s Hruščovom dogovorio „da izbjegavamo što nas razdvaja, da više ne dozvolimo svade kakve su bile, da postepe-no sprečavamo razne ispade kojih će, vjerovatno, još biti i kod nas i kod njih, i najzad da izbjegavamo stvari koje se neće svidati ni jednoj ni drugoj strani. Ujedno smo se dogovorili da te stvari koje se ne svidaju ni jednima ni drugima ne dramtizujemo, već da realistički prilazimo njihovom ukla-njanju“. – J. B. Tito, *Govori članci*, knj. XVIII, 54.

³³ Kao dokaz da je Jugoslavija socijalistička zemlja Hruščov je naveo kako je poznato „da u Jugoslaviji već davno nema spahija ni kapitalista“, da „nema privatnog kapitala, privatnih predu-zeća i spahijskih poseda, ni privatnih banaka“. Izražavajući spremnost sovjetske strane da „učini sve“ kako bi se prevazišla razmimoilaženja o ideološkim pitanjima, napomenuo je da se mora imati u vidu da u praksi mogu postojati razlike u putevima izgradnje socijalističkog društva. –Đoko Trip-ković, *Poboljšanje jugoslovensko-sovjetskih odnosa 1961–1962. godine*, Tokovi istorije, br. 3–4, Beograd 2008, 76–97.

³⁴ AJ, KPR, I-2/SSSR. *Put J. B. Tita u SSSR, 3 – 20. decembar 1962; Govor na mitingu u Volgogradu* (J. B. Tito, n. d., knj. XVIII, 11–15); *Govor u Vrhovnom sovjetu SSSR* (Isto, 19–24).

³⁵ Titov govor tokom zasedanja Vrhovnog sovjeta SSSR-a, 13. decembra 1962 (J. B. Ti-to, n. d., knj. XVIII, 21).

³⁶ Titov govor na železničkoj stanici u Beogradu, po povratku iz SSSR-a, 22. decembra 1962 (Isto, 40).

ni važnih međunarodnih pitanja, Tito je izrazio „svoje zadovoljstvo i zadovoljstvo naroda Jugoslavije“ držanjem Hruščova tokom Kubanske krize. Smatrao je da je ta kriza prebrođena upravo zahvaljujući „miroljubivoj i konstruktivnoj odluci sovjetske vlade“. Stoga je odao priznanje Hruščovu i njegovim saradnicima „što su tako smjelo postupili u najkritičnijem času, vodeći računa o interesima čitavog čovječanstva i pokazujući tako državničku dalekovidost. Ovakav postupak vlade Sovjetskog Saveza predstavlja još jedan nesumnjiv dokaz miroljubive politike“.³⁷ Titu nije mnogo smetalo što je ta „miroljubiva politika“ Kremlja povremeno kombinovana sa politikom sile, koja je ozbiljno ugrožavala svetski mir i bezbednost. „S vremena na vrijeme dolazi, doduše, do malo čvršćeg kursa, ali to je potrebno, s obzirom na one koji imaju sasvim drukčiji stav u pogledu rata i mira“.³⁸ Ispoljavajući maksimalan stepen razumevanja prema aktuelnom kursu SSSR-a, Tito je ispoljio i veliko razumevanje u vezi sa nastojanjem ove države da obezbedi superiornost u naoružanju u odnosu na SAD. Odvajanje ogromnih sredstava za armiju od strane zvaničnika iz Kremlja na štetu standarda sovjetskih građana, lider jugoslovenskih komunista je smatrao ne samo neophodnom merom u cilju očuvanja bezbednosti SSSR-a, nego i u cilju odbrane socijalizma u drugim zemljama: „Nama je poznato da oni podnose velike žrtve radi odbrane – i ne samo radi odbrane svoje zemlje, već radi odbrane socijalizma uopšte“.³⁹

Odstupanje od proklamovanih načela politike neangažovanosti, koja je podrazumevala stalno unapređivanje saradnje i sa Istokom i sa Zapadom dolazilo je do izražaja i u tome što je Tito u svojim govorima uporno potencirao potrebu uspostavljanja prisnih odnosa sa blokom prosovjetskih država, a ignorisao potrebu održavanja sličnih odnosa i sa ostalim partnerima u međunarodnoj zajednici. Ovo je posebno eksplicitno došlo do izražaja u Titovoj novogodišnjoj poruci, u kojoj se precizno navodi potreba proširivanja saradnje sa socijalističkim i neangažovanim zemljama, a potpuno ignoriše i samo pominjanje zapadnih država u tom kontekstu.⁴⁰

Titova poseta SSSR-u je formalno tretirana kao odlazak na odmor, ali je imala dalekosežne posledice po buduće odnose dveju država, kao i na budući spoljnopolitički kurs Jugoslavije. Mada u vreme razgovora Tita i Hruščova, dvojica državnika nisu ni u najmanjoj meri promenili stavove o suštini politike koju vodi druga strana, iz pragmatičnih razloga nisu na tome insistirali. Prioritet su dali obostranom interesu da se prevaziđu dugogodišnji sporovi i da se preduzmu energični koraci u pravcu uspostavljanja prisne saradnje. Pored toga, sovjetski zvaničnici su u zajedničkom propagiranju bratstva, proleterske solidarnosti, humanih ideala i ostalih marksističkih poštapalica, koje su redovno pratile prisne jugoslovensko-sovjetske odnose, videli mogućnost jačanja svog uticaja na jugoslo-

³⁷ Titov govor tokom zasedanja Vrhovnog sovjeta SSSR-a, 13. decembra 1962 (Isto, 22).

³⁸ *Odgovori na pitanja jugoslovenskih novinara*, Kijev, 20. decembar 1962 (Isto, 30).

³⁹ Govor u fabrici „Ivo Lola Ribar“, 29. decembar 1962 (Isto, 53).

⁴⁰ *Novogodišnja poruka* (Isto, 61).

venske građane i delove partijskog aparata koji se i dalje s ushićenjem odnosio prema svemu onome što se dešavalo u prvoj zemlji socijalizma.

Pošto je znao da će njegova poseta SSSR-u izazvati nezadovoljstvo i uobičajena nagađanja na Zapadu o povratku Jugoslavije u socijalistički lager, Tito je prilikom dolaska u Beograd, 22. decembra, na železničkoj stanici održao govor u kome je odbacio ovakve spekulacije kao „smešne i suvišne“ i nespojive sa intencijom jugoslovenske politike „prijateljstva sa svim narodima svijeta“. Takva politika, po Titu, nalaže Jugoslaviji da se pridržava „principa miroljubive i aktivne koegzistencije sa svim zemljama – bez obzira na razlike u društvenim sistemima“, ali i da se pridržava „principa najtešnje saradnje sa socijalističkim zemljama, što je samo po sebi razumljivo, jer je i naša zemlja socijalistička“. Iz ovakvog stava proizilazilo je retoričko pitanje, koje je Tito postavio na kraju govora: „A zašto bismo sa njima imali lošije odnose nego sa nekim zapadnim zemljama?“⁴¹ Nekoliko dana kasnije, na proslavi u fabrici „Ivo Lola Ribar“ u Železniku, Tito je bio malo precizniji po pitanju modaliteta jugoslovenskog približavanja Sovjetskom Savezu. Naglasio je da je Hruščovu skrenuo pažnju „da Jugoslavija svoju spoljnu politiku ne može mijenjati“ i „da sa njima želimo samo odnose koji neće zadirati u našu nezavisnu politiku“. Konstatovao je, doduše, da je ta politika „u skoro svim važnijim pitanjima slična njihovoj politici“ i da ona „doprinosi istom cilju kome teži i sovjetski narod – očuvanju mira“.⁴²

Na Zapadu očigledno nisu bili impresionirani porukama koje im je Tito uputio odmah po povratku iz SSSR-a. Smatrali su da Titova poseta SSSR-u predstavlja kulminaciju u jugoslovensko-sovjetskom približavanju i najvažniji događaj za Jugoslaviju u 1962. godini. Taj događaj su politički krugovi na Zapadu ocenili kao svojevrsnu manifestaciju pomirenja Jugoslavije i SSSR-a, u mnogo čemu sličnom onome iz 1956.⁴³ Ipak, tokom naredne godine (1963) Jugoslavija je delimično uspjela da u određenoj meri izbalansira svoje odnose sa Istokom sa Zapadom. Sve prisnije veze sa blokom prosovjetskih država uspostavljale su se uporedo sa sve energičnijim nastojanjima jugoslovenskog rukovodstva da takav trend ne ide na štetu saradnje sa zapadnim silama, posebno Sjedinjenim Američkim Državama. Tito i njegovi saradnici su bili svesni da jednostrano vezivanje za bilo koju od dveju supersila neminovno vodi gubljenju teško stečenih atributa nacionalne nezavisnosti i postepenom urušavanju ključnih premisa unutrašnjeg političkog režima. Iako su se zvanični stavovi Beograda o svim važnijim međunarodnim pitanjima takoreći poklapali sa stavovima Sovjetskog Saveza, jugoslovenska strana je stalno odbacivala mogućnost radikalne promene spoljnopolitičkog kursa i povratka u socijalistički lager. Takva međunarodna strategija delimično je naišla na pozitivan prijem kod obeju blokovski suprotstavljenih strana. U Kremlju su ispoljavali nadu da će Tito tokom vremena – iz ideoloških, ekonom-

⁴¹ J. B. Tito, *n. d.*, 40–41.

⁴² Isto, 53–54.

⁴³ TNA, FO 371, CY 1011/1, 169 614. *Annual Review for 1962.*

skih i vojnih razloga – bez obzira na zvanične izjave o trajnom opredeljenju Jugoslavije na nesvrstanost, biti prinuđen da se direktno uključi u vojni savez istočnoevropskih država. Amerikanci su, pak, procenjivali da Tito neće nikada više dovesti sebe u poziciju sa kakvom se suočio u vreme sukoba sa Staljinom. Smatrali su da podrškom režimu u Beogradu indirektno sprečavaju širenje vojnog uticaja Sovjetskog Saveza na izuzetno strateški važnom prostoru jugoistočne Evrope i Mediterana, a istovremeno podstiču i druge socijalističke zemlje da slede jugoslovenski primer.

Dragan Bogetic

YUGOSLAV-SOVIET RELATIONSHIP IN BEGINNING OF THE 1960-TIES

The differences in Tito's and Khrushchev views on the basis
of peaceful co-existence

Summary

By the beginning of the 1960-ties, a normalisation of the Yugoslav-Soviet political relations took place. Serious political and ideological issues were solved or put aside from the daily political relationship between two states and parties. Realising its growing influence among several Third World countries, through the Non Aligned Movement, and also with the idea of suppressing the rising Chinese influence, Soviet leadership developed the co-operation with Tito on several issues. This course of events was stonghilded by the process of the de-Stalinisation and criticism of the Stalinist practice, that was publicly opened by the Khrushchev since XXII Communist Party congress held in October 1961.

On the other side, Yugoslavia's political leadership, realize that the process of the normalisation of the relations with the Soviets, was vital for its non-aligned policy. Since the main economical partners through the previous years, were Western countries, it started to be perceived as a kind of threat to Yugoslavia's independence. On the other side, new non-aligned partners did not take serious part in Yugoslav economical relations. This situation led to establishing of the different economical partner programs with USSR and Eastern Bloc countries. This political turn, all the earlier political and ideological differences were abandoned in favour of the development of the good relations on both sides in period 1962/1963. Later events showed, that those relations were not fully honest. Both sides proclaimed policy of the peaceful coexistence, but with the different content. Soviets have the policy of the peaceful coexistence only towards the West. But they maintained the attitude, that the relations between the communist states should be on the basis of so-called Socialist Internationalism and firm hierarchy and discipline. Tito and Yugoslav political leadership insisted on the universal use of the peaceful coexistence and refused to join the Socialist bloc. Those different approaches led to another Yugoslav-Soviet dispute in the beginning of the next decade.